

A szubregionális együttműködés fejlesztése Zemplénben

Dankó László CSc¹

egyetemi docens

Tokaj-Hegyalja Egyetem Lorántffy Intézet,

Turizmus és Vendéglátás Tanszék

1971-ben alakult meg az „Euroregio Basiliensis” a francia Felső-Elzász megye, a svájci Basel város és kanton, valamint a német délbadeni kerület együttműködéseként. A rendszerváltozás során jutottam arra a felismerésre, hogy miért ne éleszthetnénk fel a a hét évtizede „Csiprerózsika álmát” alvó szubregionális külgazdasági együttműködés korábban jól működő rendszerét itt az Északkeleti-Kárpátok területén elhelyezkedő országrészek között?¹

Az Országos Tudományos Kutatási Alap (T4589) támogatásával a kilencvenes évek elejétől a Zemplén régióban is bekapcsolódtam a határokon átnyúló gazdasági együttműködések kutatásába-fejlesztésébe. Jelen tanulmányban ennek a tudományos és szakértői tevékenységnek a keretében végzett szubregionális együttműködés fejlesztés zempléni folyamatát, szervezeti struktúráit és újabb lehetőségét mutatom be.

Kulcsszavak: Cross-Border Cooperation, Zemplén Eurorégió, Zemplén-Zemplín ETE
JEL: F15, R11

¹ danko.laszlo@unithe.hu, ORCID ID: 0000-0002-7015-5281,
<https://m2.mtmt.hu/api/author/10002922>, Scopus ID: 24310361200.

Bevezetés

Európában az 1970-es évektől a gazdasági szerkezet átalakulását, s ezzel együtt a korábban tradicionálisan fejlett ipari régiók visszaszorulását, s új növekedési pólusok kialakulását figyelhetjük meg.

Az Unión belül a gazdasági társadalmi változások által kialakuló újabb gazdasági központok keletkezésének egyik jelentős motivációs tényezője a termelési költségekben, a népesedésben, illetve a környezetszennyezésben meglévő differenciálódások. Négy fő tényezővel lehet magyarázni a fejlődésbeli eltolódást az Unión belül² :

- a piaci követelményeknek megfelelően a vállalkozások költségsökkentő beruházásokra, a termékek életciklusának rövidülése miatt rugalmas termelési rendszerek bevezetésére törekcszenek, (gyártásáthelyezés, passzív feldolgozás stb.),
- a közösség fejlettebb pólusait egy öregedő népességi összetétel jellemzi, melyek mellett a fejlődő térségek termelékenységét növeli az ott kialakuló képzet-
tebb (és relatíve alacsonyabb munkaköltségű) munkaerő,
- az új fejlesztések a közlekedés és a telekommunikáció terén újabb térségeket tesznek bevonhatóvá a gazdasági vérkeringésbe,
- a túlnépesedés növekvő költségei, a környezetszennyeződés szintén ösztön-
zik a vállalkozásokat az újabb, (jelenleg) periférikus területeken lévő direkt
beruházásokra.

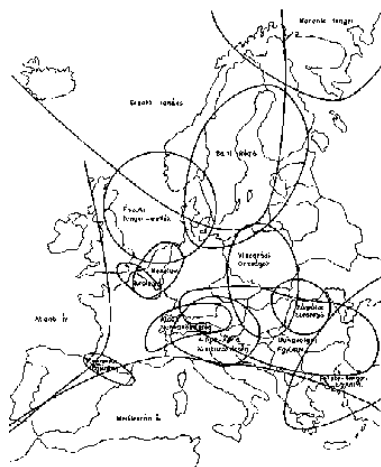
A határmentiségből adódóan hátrányos helyzetüket felismerve, a lakosság alulról jövő kezdeményezéseinek hatására indult meg a határok elválasztó funkciójának enyhülése. Közös érdekek alapján szerveződő szövetségek jöttek létre, amelyek a határon átnyúló együttműködések fejlesztését tűzték ki célul. A legfontosabb ilyen szervezet az 1971-ben megalakult Európai Határ Menti Régiók Gyűlése (AEBR), amely a partnerség, a szubszidiaritás, valamint a határon átnyúló együttműködések fejlesztésére vonatkozó stratégiai program felállítását fogalmazta meg a határrégiók együttműködésének alapelveiként. A határ menti térségek együttműködésében határozott előrelépés azonban inkább csak a nyolcvanas években következett be, elsősorban a regionális fejlettségi különbségek mérséklésének készítésére és az integrációs folyamat felgyorsítására. Így az ezredfordulóra már több mint 50 régió közötti határmenti együttműködést tartottak nyilván.

Az Európai Unióban a szubregionális együttműködés gyakorlatában a gazdasági szerkezet azonossága, a szerkezetátalakítási törekvések hasonlósága, illetve a földrajzi közelség, a határmenti fekvés az a természetes kohéziós erő, mely az együttműködé-
seket indukálta.

Az interregionális együttműködések motorja több tényező:

- speciális földrajzi és történelmi helyzetekből fakadó *adottságok közös hasznosítása*,
- *közös problémák*, elzártság, a gazdasági szerkezet azonossága, a *szervezeti-alakítási törekvések hasonlósága*, a megoldások közös keresése,
- korábban *sikeresen működő régiókhoz való csatlakozás törekvései*,
- a *földrajzi közelség*, a *határmenti fekvés*

az a kohéziós erő, mely az együttműködéseket indukálja.

1. sz. ábra: Regionális együttműködések Európában

Forrás: saját szerkesztés

A szubregionális együttműködéseknek és szervezeteknek három területi szintje alakult ki az Európai Unióban:

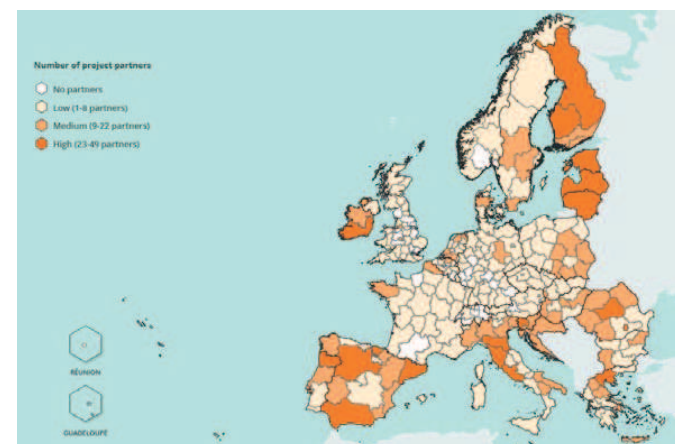
- Az Unión belül működő összeurópai szubregionális szervezetek:
 - Regionális és Helyi Önkormányzatok Tanácsadó Testülete (1988)
 - Régiók Bizottsága (1994)
- Több országot átfogó nagyrégiókra kiterjedő szubregionális szervezetek, melyek célja a regionális szint kapcsolatainak, gazdasági és területfejlesztési kompetenciáinak megerősítése, együttműködésük szorgalmazása.
- Határmenti együttműködések két, vagy három ország határos területei között.
 - Európai Határmenti Régiók Szövetsége (1971)

Az Európa Tanács a régiók együttműködése érdekében már 1951-ben megalapította az Európai Települési Önkormányzatok Tanácsát, melynek célja az európai helyi

önkormányzatok erősítése volt. 1984-ben e szervezet nevét Európai Települési és Regionális Önkormányzatok Tanács-ára változtatta. 1985-ben egy másik szervezetet is kialakítottak Strassbourgban: Európai Régiók Tanácsa néven (mai elnevezése Régiók Európai Bizottsága³, mely a Európai Régiók Közgyűlése).

A továbbiakban alapvetően a harmadik szint problémakörével foglalkozom, ugyanis tapasztalataim szerint ez az a formáció, melyben a közös gondok, fejlesztési prioritások konkrétan megfogalmazódnak, s az érdekek leghamarabb összeegyeztethetők.

Az Európai Unióban az 1991-ben aláírt Maastrichti Szerződés a regionális politika vonatkozásában elismerte az EU-n belüli szolidaritás és a kohézió erősítésének szükségességét, s meghirdetésre került az első INTERREG program a határmenti együttműködések fejlesztésére.

2. sz. ábra: INTERREG - Az Európai Unió határrégiói

Forrás: Interreg Europe Joint Secretariat⁴

Az INTERREG program fő célja, hogy támogassa a határokon átnyúló gazdasági együttműködést és felkészítse a határövezeteket arra, hogy az európai integráció nyújtotta lehetőségeknek és kihívásoknak minél jobban megfeleljenek. A rendelkezésre álló támogatási keret nem egyes államok, hanem az államhatárok szerint osztják szét, amely ily módon tovább erősíti a határrégiók együttműködését. Az INTERREG-et az Európai Bizottság Regionális és Várospolitikai Igazgatósága kezeli.

I. Határon átnyúló együttműködések történeti előzményei

A fejlett ipari államokban az 1970-es években a tömegtermelésen nyugvó monopolista felhalmozás növekedési szakaszát a differenciált piac erőteljes szerepére építő, decentralizált gazdasági fejlődés korszaka váltotta fel. A fejlődés korábbi húzóerejének, a nyersanyagigényes iparnak mérséklődött a szerepe, s a térben sokkal mozgékonyabb és újfajta telepítési kívánalmakat támaztató szolázatató szektor bővölése lett a fellendülés motorja. A kialakuló gazdasági szerkezet nem ugyanazokat a régiókat emelte a fejlődés élvonalába, amelyek a korábbi iparosítási szakasz vezető tartományai voltak⁵.

A tőkés ipar évszázados fellegvárai indultak hanyatlásnak és eddig szinte ismeretlen vidékek haladtak egyre feljebb az európai régiók fejlettségi rangsorában. Ezen fejlődési pálya elemzéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy az ezredfordulóra az európai gazdasági erő súlypontja az észak-francia-benelux-nyugatnémet háromszögből - Magyarország számára kedvező módon - keletebbre, a délnémet és az észak-olasz tartományok irányába tolódott el. A metropolis - agglomerációkra felfűzött észak-nyugat-európai gazdasági tömörülésben a hagyományos növekedési erőforrások kimerülében vannak, míg az Alpok környéki régió fejlődésében az új növekedési tényezők játsszák a fő szerepet, s a modern struktúrák meghonosodását kevésbé akadályozzák a tradicionális ágazati, szervezeti és területi szerkezetek inerciális erői. A két regionális rendszer gazdasági teljesítőképességében már ma sincsenek lényeges különbségek, bár némely mutató a történelmi erőközpont minőségi előnyét élvez.

Nem véletlen tehát, hogy az Alpok régiók nagy intenzitással fogtak hozzá új integrációs erőfonala kialakításához. A hagyományos európai regionális tömörülésben sokoldalú szubregionális együttműködési szerveződések nem fejlődtek ki. A szubrégiók együttműködési hajlamait alapvetően gazdasági szerkezetük azonossága, szerkezetalkítási törekvéseik hasonlósága, illetve a földrajzi közelség, a határmenti fekvés alakítja.

1.1 Eurorégiós programok

1971-ben alakult meg az „Euroregio Basiliensis⁶” a francia Felső-Elzász megye, a svájci Basel város és kanton, valamint a német délbadeni kerület együttműködéseként. 1992-ben a Kelet-Nyugati Biztonsági Kutatások Intézete (IEWSS) éppen Baselen tartotta 11. éves konferenciáját azzal a céllal, hogy felhívják Kelet-Közép Európa országainak figyelmét a baseli szubregionális együttműködésre, mint követendő, modellértékű példára. Ezen a konferencián ajánlották az érintett országok kormá-

nyai, szakemberei részére, hogy hozzák létre az 1993-ban, Debrecenben megalakult Kárpátok Eurorégiót.

1972-ben jött létre a Nemzetközi Bodeni-tó konferencia⁷ (tagja hat osztrák, német és svájci tartomány). Ezzel egyidőben 10 osztrák, svájci, német és olasz tartomány megszervezte az Alpok Munkaközösséget (Arge Alp 1972. október 12.), hogy a közös érdekű, különösen ökológiai, kulturális, társadalmi és gazdasági problémákat jószomszédi módon oldják meg⁸. 1978-ban Velencében alakult meg az Alpok-Adria Munkaközösség (mai nevén: Alpok-Adria Szövetség)⁹, majd 1990-ben a Duna Menti Országok Tartományainak Munkaközössége.

A hetvenes évektől tehát a határmenti bi- és trilaterális együttműködésektől a többoldalú preintegrációs tömörülésekig a gazdasági együttműködés széles skálája van jelen Nyugat Európában¹⁰.

A regionális nemzetközi együttműködés korlátainak felszámolásában és a központi hatalom decentralizálásában az Európa Tanács is jelentős szerepet játszott. Az 1980. május 21.-i madridi keretmegállapodás¹¹ a határokon átnyúló kapcsolatok decentralizálásáról a nemzeti jogi szabályozásra is hatással volt, az azt ratifikáló országok regionális közösségei új hatásköröket kaptak: a határmenti régiók a szomszédos tartományokkal - regionális érdekeik és saját koncepcióik alapján - autonóm politikai és gazdasági együttműködések kezdeményezhetnek.

A nemzetközi tényező beépülése a regionális politika szempontrendszerébe tehát a hatalom és gazdaság decentralizálását, politikai és gazdasági demokrácia fejlődését is szolgálta. A régiók nemzetközi együttműködésekben való részvétele így vált légitimmé.

1.2 INTERREG - CBC programok

Az Európai Unióban az 1991-ben aláírt Maastrichti Szerződés a regionális politika vonatkozásában elismerte az EU-n belüli szolidaritás és a kohézió erősítésének szükségességét. Az európai területi együttműködés (ETE) átfogó célkitűzése, hogy elősegítse az Unió egészének összehangolt gazdasági, társadalmi és területi fejlődését. Az Interreg az együttműködés három ágára épül: határokon átnyúló (Interreg A), transznacionális (Interreg B) és régióközi (Interreg C) ágak¹².

Az Interreg hat egymást követő programozási időszakból áll: INTERREG I (1990–1993) – INTERREG II (1994–1999) – INTERREG III (2000–2006) – INTERREG IV (2007–2013) – INTERREG V (2014–2020) és INTERREG VI (2021–2027).

A Közösségi Segélykeret Strukturális Alapján belül a 1. Objectives (közösségi célok): „a fejlődés és a struktúrák közelítésének előmozdítása az egyes régiókban” keretében meghirdetésre került az INTERREG C program a határmenti (Cross-Border Cooperation = CBC) együttműködés fejlesztésére.

Kelet- Közép-Európában a határon átnyúló régiók közötti kapcsolatok kiemelkedő fontosságúak. Az ezekhez a kapcsolatokhoz fűződő elvárások igen nagyok bizonyos esetekben talán túlzóak is. A határmenti térségek mind földrajzi fekvésük, mind fejlettségük tekintetében kevés kivétellel egyfajta sajátos perifériát jelentenek az ország fejlettebb, centrális régióihoz képest. A keleti és déli térségekben, az alacsony infrastruktúrális ellátottság, az elmaradott gazdasági-társadalmi szerkezet, az alacsony népsűrűség, illetve közlekedési bezártság, amit Kelet-Közép-Európa egyes térségeiben tovább erősítenek történelmi, etnikai feszültségek – mindez sok esetben a határ menti térségek tudatos alulfejlesztéséhez vezetett. E körülmények között nyilvánvalóan nem volt képes teret nyerni az együttműködés. A határmentiség ezeken a szakaszokon tehát kedvezőtlen kategóriát jelentett, maga után vonva a népesség belső régiók felé történő migrációját.

Az EU külső határaihoz kapcsolódó térségek felzárkóztatására indította el az Európai Tanács 1994-ben a csatlakozásra váró országok EU határterületein a – Nemzeti Phare-programnak részét nem képező – Phare CBC (Cross-Border-Co-operation) programot, amely öt prioritás fejlesztésére koncentrált: regionális tervezés, műszaki infrastruktúra-fejlesztés, gazdaság- és turisztika fejlesztés, humán erőforrás-fejlesztés, környezet- és természetvédelem.

A Phare CBC program célkitűzése volt, hogy olyan, határon átnyúló hatással vagy tevékenységgel rendelkező projektek megvalósítását támogassa, melyek hozzájárultak az adott határ menti térség fejlődéséhez, a határon átnyúló gazdasági, kulturális kapcsolatok kialakulásához, a határos országok közötti történelmi, etnikai gyökerű ellentétek oldásához, végső soron pedig a határok formálissá válásához és elősegítik a határok nélküli, egységes Európa kialakulását.

A határon átnyúló együttműködés olyan, különösen fontos terület, amely nem csupán a határ menti régiókban a társadalmi-gazdasági kérdések harmonizált megoldását segíti elő, hanem Európa egésze számára nagy politikai jelentőséggel bír. Mivel először ezeknek a területeknek kell szembenézniük a problémákkal – elvándorlás, a környezet transznacionális jellege, kulturális különbségek -, így itt kellett megkeresni azokat a megoldásokat is, amelyek hozzájárulhatnak a különbségek kiegyenlítéséhez és a kohéziós célok megvalósításához.

Kelet-Közép Európa államaiban a rendszerváltozásokat követő demokratizálódási folyamatokkal erőre kaptak a határon átnyúló együttműködések. Az INTERREG programot kiterjesztették az EU Phare országokkal határos területekre is. A PHARE keretében működő CBC program célja a határmenti térségek közötti színvonalkülönbségek kiegyenlítése és az együttműködés fejlesztése volt. A Phare-CBC programok mindegyike komplex területfejlesztési program volt, amelyek prioritásai között ott találjuk a gazdasági együttműködést, a közös környezetvédelmi kérdések megoldását, a turisztikai, infrastrukturális kooperációt, vagy a humán erőforrások fejlesztését, s ezzel együtt a tagjelölt országok felkészítését a strukturális alapok hatékony felhasználására.

Magyarország számára – az 1995-től működő Phare CBC programok után – 1998-ban vált lehetővé az Interreg II C programhoz történő csatlakozás, - amely mint az Európai Unió belső támogatási rendszere elsőként nyílt meg egy társult ország számára.

Jelenleg a INTERREG VI. program megvalósítása zajlik, mely nemzetek közötti közös irányító hatóságok égisze alatt működik az Európai Unió 27 tagállamának területein, továbbá Interreg IPA III és Interreg NEXT keretében EU-n kívüli partnerországok területein is¹³

II. Szubregionális együttműködések fejlesztése Zemplénben

A mai Magyarországnak is keretet adó hajdani Habsburg-birodalomban VI. Károly (1711-1740) uralkodása alatt a következetes merkantilista politika jegyében lehetővé tették, hogy az egyes királyságok tartományok között az árut vámmentesen lehessen szállítani. A későbbi uralkodók is folytatták ezt a politikát, s 1775-ben sikerült egységes vámunióba foglalni a cseh és osztrák tartományokat (Tirol kivételével). Lassanként a birodalom országai egységes piaccá váltak.

Csak Magyarország maradt a XIX. század közepéig szigorúan elhatárolt egység, ezért az 1848 előtti két évtizedben a vámunió volt a magyar liberális ellenzék fő követelése, de közvetlenül a forradalom előtt a teljes gazdasági függetlenség került előtérbe, melynek okán a partikularista tendenciák kiküszöbölésének eszközeként 1850-ben létrehozták az osztrák-magyar vámuniót¹⁴.

A szabadkereskedelem érvényesülése a Monarchián belül lehetővé tette, hogy a természeti kincsekben, kultúrában, gazdasági fejlettségi szintben különböző régiók a

komparatív előnyökön nyugvó, kölcsönösen előnyös kereskedelmet folytassanak egymással. A kibontakozó gazdasági integráció keretül szolgált a növekedési impulzusok terjedésének a fejlődő nyugati tartományokból a kevésbé fejlett kelet felé. Ez a terjeszkedési folyamat olyan erőteljes volt, hogy a XIX. század közepéig növekedő fejlettségi szakadék a nyugati és keleti tartományok között a század második felében szűkülni kezdett. A regionális különbségek csökkenése az egyes elmaradottabb régiókat jobban jellemezte ugyan, mint másokat, de végső fokon az egész Monarchiában érvényesült.

A XV-XVI. századtól kezdve a magyar külkereskedelemnek időbeli ingadozással 20-30 százaléka a cseh-morva tartományokkal és Sziléziával, 7-15 százaléka pedig Lengyelországgal bonyolódott le. Az import legnagyobb részét képező posztó, szövet 60-70 százaléka a cseh-morva tartományokból és Sziléziából jött, az export egyik legnagyobb tételét képező bor 60 százaléka Lengyelországba ment. Ha pedig a mai Szlovákia és az akkori Magyarország ettől délebbre fekvő vidékei közötti kapcsolatokat is számba vesszük, úgy bizvást állíthatjuk, hogy az első világháború végéig a jelenlegi magyar országtérület kereskedelmének több, mint fele a mai Ausztria, Csehország, Lengyelország, és Szlovákia területével bonyolódott.

1918-ban a osztrák-magyar vámunió hét részre szakadt, az addig egymás segítő országrészek, új, önálló, esetleg éppen nyíltan ellenséges érzelmű államokká alakultak. Mindegyikük veszített gazdasági hatékonyságából, így a vámunió felszámolása kárára vált az itt élő népeknek. A mezőgazdaság és egyes iparágak felvevőpiac nélkül maradtak, illetve a nyersanyag lelőhelyekről leválasztásra kerültek. 1922-ben Magyarország a szomszédos országokkal bonyolította le külkereskedelmének 66,8 %-át. Ez az arány csak az 1929-33-as világgazdasági válság hatására felerősödő protekcionizmus okán (1933-ban 43,5 % volt), majd a német befolyás erősödésével csökkent.

A Bécsi Döntéseket követő területi rendezések átmenetileg, ha részben is de helyreállították a gazdasági együttműködést a szomszédos országrészek között.

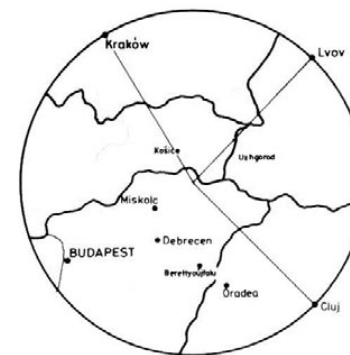
Ország	1922	1924	1929	1933	1935	1936	1940	1942
Ausztria	32,4	27,8	21,7	23,9	19,0	14,9	-	-
Csehszlovákia	20,5	23,8	19,0	8,6	4,7	5,3	6,6	6,8
Románia	8,8	6,0	6,8	5,2	9,2	6,9	3,0	0,8
Jugoszlávia	5,1	5,7	5,5	5,8	4,2	3,7	5,0	0,9
Összes forgalomból a szomszédok részesedése	66,8	63,3	53,0	43,5	37,2	30,8	14,6	8,5

1. sz. táblázat: Interregionális külkereskedelem (1922-1942).
Forrás: Nemzetközi Statisztikai Évkönyvek alapján, Dankó (2009^{15, 16}).

2.1 Határon átnyúló együttműködések kutatása

1991-ben a KGST és a Varsói Szerződés megszűnésével új korszak köszöntött Kelet-Közép Európára. A rendszerváltozások olyan időszakban következtek be, amikor Kelet-Közép Európa országait az ún. háromdimenziós válság (rendszer, vagy modellválság, strukturális válság, piacvesztés miatti válság) sújtotta, s ehhez itt a szomszédos országrészekben, a három hármashatár vidékén még egy negyedik válság is csatlakozott: nevezetesen a regionálisnak nevezhető válság.

Kelet-Közép Európa országaiban a világgazdasági reintegráció lehetőségét leginkább kínáló Európai Unió lett az új külgazdasági stratégiák sarokköve. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a közép-kelet európai *régió*n belüli kereskedelem az EU belső piaci kapcsolatok mellett is figyelemre méltó. Külgazdasági szakos mérnök-közgazdászként észrevettem, hogy Északkelet-Magyarország határmenti területeinek tőzsomszedságában három hármashatár (Pl-SK-Ua, H-Sk-Ua, H-Ro-Ua) helyezkedik el (3. sz. ábra), s egynapos utazással felkereshetők lengyel, román, szlovák és ukrán területek, üzleti partnerek.

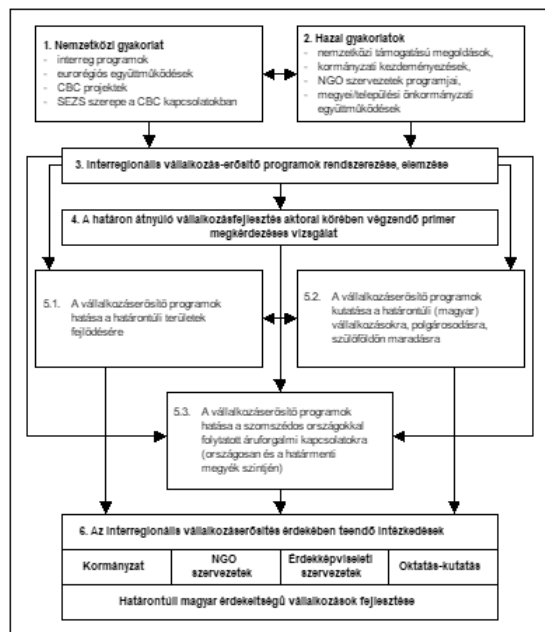

3. sz. ábra: A szubregionális gazdasági együttműködések rádiusza
Forrás: Dankó, 1993¹⁷.

Márpedig a külkereskedelemben ismert fuvarrádiusz fogalma szerint a logisztikai költségek miatt a szállítási távolságnak ésszerű gazdaságossági korlátai vannak. Akkortájt olvastam Jászi Oszkár: A Habsburg Monarchia felbomlása című könyvét is, s ezek alapján megfogalmaztam a kérdést: *Miért ne éleszthetnénk fel a hét évtizede Csiprósika álmát alvó külgazdasági együttműködés korábban jól működő rendszerét, itt a Kárpátok keleti területeinél határos országok, országrészek között?*

A kérdést egy rövid esszében kibontottam, s konzultációkat kezdeményeztem a témáról politikusokkal, kereskedelmi és iparkamarával, vállalkozásfejlesztési alapítvánnyal, vállalkozókkal, egyetemi kollégákkal. A problémafelvetés, témaválasztás megosztotta a beszélgetőtársakat, de szerencsére nem adtam fel formálódó kutatási elképzeléseimet.

A szubregionális gazdasági együttműködések kutatására modellt alkottam (4. ábra), pályázatot nyújtottam be az Országos Tudományos Kutatási Alaphoz, melynek keretében lehetővé vált az üzleti folyamatok feltérképezése, elemzése és Zemplén határon átnyúló gazdasági kapcsolatainak fejlesztése.

4. sz. ábra: Interregionális vállalkozás-erősítő programok kutatási modellje
Forrás: Dankó, 2003¹⁸.

A külgazdasági kapcsolatokban a rendszerváltozás kezdetén a „Nemzeti megújodás programja” a gyökeres gazdasági reorientációt, piacváltást jelölte meg prioritásként. Ez a kényszerű/tudatos fordulat az elmúlt XX. Században már negyedszer következett be. Az előző három orientációváltás:

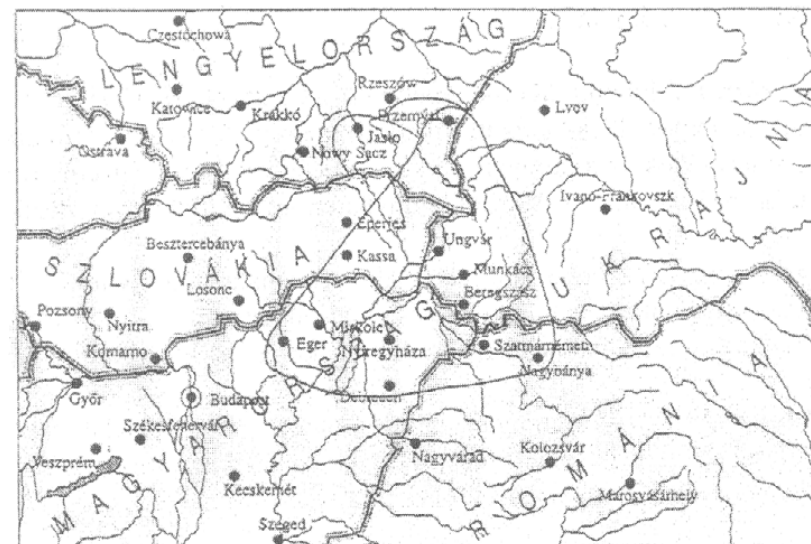
- 1918 után, amikor a hajdani Osztrák-Magyar Monarchián belüli belkereskedelem hét utódállam közötti külkereskedelemmé alakult át,

- 1933 utáni német orientáció megerősödése a háborúra készülő, majd azt folytató ország kiszolgálása,
- 1945 után szovjet jóvátétel, majd 1949-től a KGST együttműködés keretében a tervhivatalokon keresztül megvalósított állami külkereskedelem.

A gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok környezeti, szabályozási feltételeinek ilyenén mély és hirtelen változásai a magyar vállalatok, vállalkozások nagyfokú rugalmasságát alakították ki, melyben az oktatási-kutatási műhelyeknek is kitapintható szerepük volt azáltal, hogy az alkalmazkodási stratégiák kimunkálásában és végrehajtásában tevőlegesen részt vettek.

Kutatási témámat így jól lehetett kapcsolni elvárt publikációs feladataimhoz, egzisztenciális szükségleteimhez, egyúttal lehetőség nyílt közvetlen impulzusok, ismeretek szerzésére, tapasztalatok gyűjtésére.

A magyar külkereskedelem Kárpátok térségbeni országokkal realizált forgalmi adatai, trendjei, arányai szerint a régióban a 90-es évek közepére sikerült helyreállítani, sőt növelni az 1990. utolsó tervgazdasági év szerinti forgalmat.

5. sz. ábra: A három hármashatár régiója
Forrás: Dankó, 2024¹⁹, 105. o.

2. sz. táblázat: Magyarország és az északkeleti megyék külkereskedelmi forgalma a Kárpátok Eurorégió országaival.

Importőr	Az adott ország/régió súlya (%)				
	a világkereskedelemben	Magyarország	BAZ megye	SzSzB megye	Hajdú-Bihar megye
	(1994)	Összforgalmában (%)			
Európai Unió (15)	37,4	62,3	54,8	53,5	65,2
Kelet-Európa	3,5	24,2	32,4	32,4	24,4
Kárpátok Eurorégió országai:	0,9	8,3	19,3	14,8	9,5
• Lengyelország	0,5	2,1	4,6	1,4	1,3
• Románia	0,1	1,7	2,0	3,6	4,6
• Szlovákia	0,1	2,1	4,9	2,7	1,5
• Ukrajna	0,2	2,4	7,8	7,1	2,1

Megjegyzés: a megyékben bejegyzett vállalatok direkt forgalma (1995)

Forrás: VP-IKIM adatbázisból saját számítások (Dankó, 2005.)

A rendszerváltásokat követően mind az öt Kárpátok szubrégióbeli országrészben a három hármashatár vidékén megerősödött a civil, helyi közigazgatási, önkormányzati szféra között a kapcsolatok keresésének, intézményesítésének igénye. A kilencvenes évek elejéről az alábbi többoldalú kezdeményezések ismeretesek:

- Krosnói megállapodás (Krosno, 1991.)
- Kárpátok-Tisza Regionális Munkaközösség (1992. Nyíregyháza)
- CEFTA megállapodás (Krakkó, 1992. december 21.)
- Kárpátok Eurorégió (1993. február 14. Debrecen).

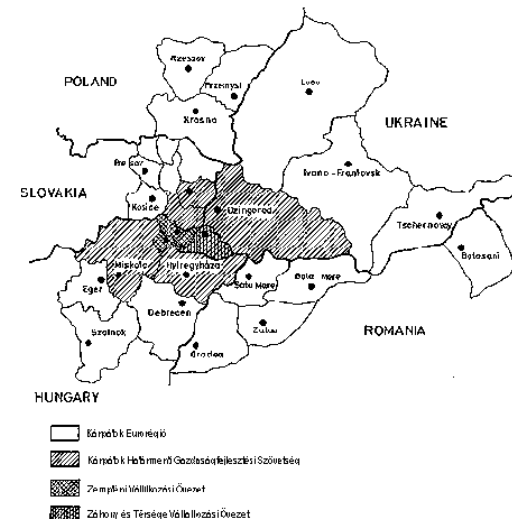
Ezen együttműködési formák közül a Kárpátok Eurorégió tekinthető olyan szubregionális keretnek, mely menedzselés, összefogás mellett a jövőben is integrátora, fóruma lehet a területén mozaikszerűen kiépülő bi- és trilaterális együttműködéseknek.

2.2 Zempléni határon átnyúló együttműködések szervezése

2.2.1 Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség

Az osztrák-magyar kétoldalú határmenti együttműködéshez hasonlóan a nagyobb régión belül 1994. november 4-én a szlovákiai Nagykaposon létrejött egy azóta is hatékonyan funkcionáló, vállalkozásfejlesztési szervezetek által generált együttműködés: a Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség. (6. sz. ábra)

A Szövetség tanácsában részt vettek a hármashatármenti szlovák, ukrán, magyar térség polgármestereinek, területi közigazgatási vezetőinek, vállalkozásoknak a képviselői, tehát egy legitim formában sikerült a szomszédos területek gazdaság- és vállalkozásfejlesztési együttműködését megvalósítani.

6. sz. ábra: A határmenti terület elhelyezkedése az interregionális együttműködésben.

Forrás: Dankó, 1996²⁰.

A KHGSZ élvezte a Kárpátok Eurorégió Tanácsának, a Kárpát Eurorégió Fejlesztéséért Alapítványnak a támogatását, s a Kelet-Nyugat Tanulmányok Intézete konferenciáin rendszeresen a szubrégióban kívánatos és ajánlott formációként került bemutatásra²¹.

A Kárpátok Határmenti Gazdaságfejlesztési Szövetség keretében végzett tevékenységet az USAID koordinálásában a CIPE, VOCA/ACDI, IESC segélyszervezetek, az EU-PHARE, EU-PARTNERSHIP programok, a Francia Nemzeti Tudományos Kutató Intézet (CNRS) térségfejlesztési kutatócsoportja (STRATES), Soros Alapítvány, a BAZ Megyei Integrált Fejlesztési Forrás támogatta.

Zemplén régiót és a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei Felső-Szabolcsot érintő együttműködés legfontosabb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

- információs irodák felszerelése a három határos országrészben, információs rendszer, partnerkeresési szolgáltatás,
- regionális kiállítások, üzletember találkozók szervezése évente három alkalommal a három országrészben,
- Kárpátok Gazdasági Szemle c. információs kiadvány évi négyszeri megjelenítése angol, magyar, szlovák, ukrán nyelven,
- a hármashatármenti gazdasági együttműködés fejlesztése stratégiai programjának elkészítése, vezetői összefoglalójának eljuttatása a térség közigazgatási vezetőihez, kormányzati képviselőihez,
- Referencia c. havi rendszerességű másfélórás TV adás szerkesztése és sugárzása a Zemplén Televízió (Sátorajújhely) mintegy 50-60 km-es adáskörzetében magyar, szlovák, ukrán nyelven,
- összehangolt térség- és gazdaságfejlesztés a hármashatár vidékén: vállalkozási övezetek, új határátkelőhelyek stb. kezdeményezésére a kormányhivataloknál, minisztériumoknál,
- Hármashatármenti gazdasági együttműködés címmel 1999-ben magyar, angol, szlovák, ukrán nyelven megjelentetett szakkönyv a szubregionális együttműködés kialakításáról, fejlesztéséről, működési tapasztalatairól.

A szlovák-ukrán-magyar hármashatármenti gazdasági együttműködés fejlesztési programjában az együttműködés fejlesztésének hosszútávú (stratégiai) céljai az alábbiakban kerültek meghatározásra:

1. az együttműködés gazdasági alapjainak erősítése, versenyképes árualapok mennyiségének növelése,
2. a gazdasági együttműködés fizikai feltételrendszerének összehangolt javítása,
3. az együttműködő határmenti térségek tőkevonzási képességének javítása,
4. a hármashatármenti együttműködés informatikai és marketing szempontú fejlesztése²² révén a Kárpátok Eurorégió e térsége társadalmi-gazdasági kohéziójának erősítése, az életminőség javítása, a polgárosodás folyamatának segítése (Dankó, 1996).

A stratégiai célokhoz illeszkedő konkrét fejlesztési irányok, programok a következők voltak:

1.a. Kis és középvállalatok fejlesztése:

- vállalkozóvá válás elősegítése,
- kezdő vállalkozások támogatása, (inkubátorházak kialakítása),
- meglévő vállalkozások támogatása, (oktatási központok szervezése)
- új vállalkozások térségbe vonzása,

- a gazdasági környezet fejlesztése.

1.b. Vállalkozások innovációképességének erősítése:

- regionális politika a vállalati innovációképesség erősítésére,
- regionális innovációs központ(ok) létesítése,
- a vállalati stratégiák innováció központúvá tétele.

1.c. Termékek és szolgáltatások piacrajutásának segítése:

- a vállalati marketing tevékenység fejlesztése (marketing modell),
- regionális marketing centrumok létrehozása.

2.a. A határátkelők, közlekedési feltételek javítása:

- határátkelők javítása, új határátkelők nyitása,
- közúti közlekedési infrastruktúra összehangolt fejlesztése,
- kombinált fuvarozás fejlesztése,
- a vasúti vonalak korszerűsítése,
- a folyami áruszállítás lehetőségének megteremtése,
- a légi közlekedés fejlesztése.

2.b. Logisztikai (szállítmányozási) tevékenység fejlesztése:

- kombinált (multimodális) fuvarozás,
- közraktárak létesítése,
- vámraktárak létesítése,
- közúti fuvarozás kiszolgáló létesítményeinek fejlesztése.

2.c. Az üzleti-pénzügyi kooperáció lehetőségének feltárása, fejlesztése.

3.a. Vállalkozási övezet(ek) kialakítása, (Vállalkozási övezet kialakítására társaságok létrehozása a három országrészben).

3.b. Ipari/tudományos parkok létesítése.

3.c. Vámmentes területek (punto franco) fejlesztése

4.a. Regionális vállalkozói információs adatbázis kialakítása

4.b. Informatikai adatcsere rendszerének létrehozása

4.c. A regionális marketing tevékenység fejlesztése

A kitűzött stratégiai célok, illetve az azokhoz illeszkedő konkrét fejlesztési irányok, programok realizálásának biztosításához meghatároztuk azon szervezeti centrumokat, melyek a határokon átnyúló együttműködés fejlesztésének katalizátorai, végrehajtói lettek. (7. sz. ábra)

7. sz. ábra: Hármashatármenti gazdasági együttműködés fejlesztése szervezeti centrumai
Forrás: saját szerkesztés (Dankó, 1996)

A határmenti együttműködési program további támogatására a Záhonyi Vállalkozási Övezet 1996-ban, a Zempléni Vállalkozási Övezet²³ pedig 1998 került kijelölésre.

Az osztrák-magyar, illetve az 1996-ban indított román-magyar PHARE-CBC programok tapasztalatainak felhasználásával 1999-től egy szlovák-magyar EU támogatású CBC program került kezdeményezésre a PHARE-CBC Programirányító Irodán keresztül, illetve a szlovákiai együttműködő partnerek részéről a pozsonyi EU képviseletnél.

2.2.2 Zemplén Eurorégió

A Zemplén Eurorégió – az Európai Unió taggá válás által – közel egy évszázadnyi szétszakítottság után újraegyesítette a történelmi Zemplént, az itt élő szlovák, ruszin és magyar nemzetiségű embereket, azt a szociokulturális, természeti és gazdasági közeget, mely komplementaritását megőrizve, most újabb fejlődési periódus részese lehet.

Zemplénben a periférikus helyzet, a határmentiség, elzártság, a jelentős amerikai kivándorlás, majd a 2. világháború katonai és zsidó holokauszt veszteségei hatására a 20. század második felében is szerény társadalmi-gazdasági fejlődés következett be, főként a fejlettebb nyugati országrészekhez viszonyítva.

Az Európai Unió csatlakozással Zemplén 5 magyarországi kistérsége a szomszédos 9 szlovákiai mikrorégióval összehangoltan. új lehetőségekhez jutott, amennyiben az évtizedes múltat visszatekintő hármashatármenti együttműködési program tapasztalataira, eredményeire támaszkodva létrejött az eurorégió (Sátoraljaújhely, 2024.04.23., 8. sz. ábra)

8. sz. ábra: A történelmi Zemplén, mint az eurorégió kerete
Forrás: Dankó, 2005b²⁴.

A határon átnyúló érvényességű fejlesztési dokumentum (Dankó, 2005c) az eurorégiót alkotó zempléni határmenti térségek koordinált térség- és gazdaságfejlesztési stratégiai koncepcióját és programját tartalmazta, kiemelten:

- a gazdasági együttműködések továbbfejlesztési irányait és lehetőségeit,
- az ágazati, funkcionális hálózatok (klaszterek) kialakítását,
- az infrastruktúrális fejlesztések egyeztetését, összehangolását,
- a természet- és környezetvédelem határon átnyúló programozását,
- turisztikai fejlesztések és kiejánlások együttes megvalósítását,
- a szlovák és magyar kisebbségek anyaországi társadalmi-kulturális kapcsolatainak szervezettebbé tételét.

A Zemplén Eurorégió fejlesztési modellje meghatározásánál az Európai Unió ajánlásával összhangban lévő értékeket (környezettel való gazdálkodás, területi esélyegyenlőség, öfenntartó fejlődés elvei) és a regionalizmussal kapcsolatos elveket (szubszidiaritás, partnerség, programozás, addíció, koncentráció) kiegészítettük az eurorégió fejlesztési

alapelveivel, mint: egyenrangúság, kölcsönös előnyök, koordináció, gazdaságfejlesztési érdekek előtérbe helyezése, termelési-üzleti integráció és a békés egymás mellett élés.

A fenti fejlesztési alapelveknek az eurorégiós tőkeképződést, tőkeáramlást kellett támogatniuk, mert az eurorégióban alapításakor, de még jelenleg is ezen folyamatok szerény intenzitásúak.

Az eurorégió külső környezetének, területi adottságainak, a térséget is érintő fejlesztési tanulmányoknak, az összefoglaló SWOT elemzésnek az alapján körvonalazódtak azon fejlesztési törekvések és irányok, melyek a stratégiai programban kibontásra kerültek.

Az eurorégió térsége fejlesztésének alapvető céljaként az **eurorégióban élők, itt vállalkozók jólétének növelését** határoztuk meg. A jólét, mint a fejlesztési koncepció központi alapcélja több (jóléti) dimenzióból épül fel, melyek közül - a területfejlesztési koncepció vonatkozásában is megjelenő fontossága miatt - négy elemet emeltünk ki: **1. Gazdasági jólét** a háztartások fogyasztásában, a megtakarítások növekedésében, a vagyonosodásban jelenik meg.

2. Képzettség, műveltség, a jólét azon dimenziója, mely egyrészt a gazdasági lehetőségek megragadását, másrészt a megszerzett javak használatának, élvezetének feltételeit jelenti az itt élők számára.

3. Minőségi élet fogalma alatt azon módot, feltételeket értjük, melyek lehetővé teszik a potenciális, s valós lehetőségek kihasználását az egyéni, családi oldalról illetve - s esetünkben erre helyezzük a hangsúlyt - a közösség, a térség által biztosított feltételek oldaláról (fizikai infrastruktúra, egészségügyi, sportolási, ökológiai feltételek stb.).

4. Identitástudat, területi kohézió, mely egy településen, térségben élés minőségének meghatározó feltétele, hogy miként tudunk érzelmileg, emocionálisan is azonosulni, milyen aktív, baráti stb. közegben élünk, hogyan találjuk meg, illetve építjük ki a társadalmi, közösségi kapcsolatainkat az egyéni és közösségi jólét érdekében.

A négy meghatározó (fejlesztési) cél:

- A **lakosság jövedelmének növelése** a gazdaság fejlesztése, versenyképességének növelése révén, melynek alapvető feltétele a gazdasági növekedés lehetőségeit megeremtő tőkebevonás.
- A lakosság és szervezeteik **tudásbázisának növelése** az oktatás, képzés (át és továbbképzés), a kutatás, a kulturális értékek megőrzése, fejlesztése révén.
- A **minőségi élet (környezeti) feltételeinek javítása** csak úgy lehetséges, hogy a közösség nagy infrastrukturális rendszerei (energia, közlekedés, stb.) mellett az egészségügyi, szociális ellátás, valamint az egészséges élethez szükséges

sportolási feltételek javítása is megfogalmazódik, a természet értékeinek megőrzése mellett.

- A negyedik célcsoport a **közösséghez, a területhez, lakóhelyhez kötődés, identitástudat, kohéziós erő fejlesztése** érdekében a társadalmi kapcsolatok tudatos építésének, fejlesztésének célját kell kiemelni, abból a meggyőződésből eredően, hogy e nélkül az előző pontokban megfogalmazódott materiális célok sem érhetők el, ha nem sikerül növelni az itt élők magabiztosságát, öntudatosságát, együttműködési készségét. A belső kohézió erősítése mellett szükség van a külső (kistérségek közötti) intra- és multiregionális kohézió építésére is.

A Zemplén Eurorégió stratégiai programja keretében a következő stratégiai programok kimunkálása és intézkedési-beavatkozási keretekben (operatív al- és részprogramokban) való specifikálása valósult meg:

1. Gazdaságfejlesztés
2. Mezőgazdaság fejlesztése
3. Műszaki infrastruktúra fejlesztése - környezet és természetvédelem
4. Humánerőforrás (infrastruktúra) fejlesztése

A stratégiai program intézkedési-beavatkozási területeit az operatív al- és részprogramokat a Nemzeti Fejlesztési Tervekkel és a Zempléni Vállalkozási Övezet területfejlesztési programjával összhangban határoztuk meg a célpiramis rendszerében.

A fejlesztési stratégia célpiramisa a fejlesztési célok és prioritások mentén négy stratégiai, 19 operatív programból és 84 intézkedési (beavatkozási) területből tevődött össze (9. sz. ábra):

Általános cél	Az eurorégió revitalizációjának és fenntartható fejlődésének támogatása, hogy a térség hosszitávon biztosítsa az itt élők számára a minőségi élet feltételeit			
Stratégiai célok	Az eurorégió adottságaira támaszkodó versenyképes termelőszektor fejlesztése		Egészes és vonzó környezet megeremtése, fenntartása, természet védelme	Társadalmi viszonyok fejlesztése
Stratégiai programok	Gazdaságfejlesztés (1)	Mezőgazdaság fejlesztése (2)	Műszaki infrastruktúra és a környezetvédelem fejlesztése (3)	Humán erőforrás fejlesztése (4)
Operatív (al- és rész) programok	• A KKV-k megeremtése, beszállítói hálózataik kialakítása • Turizmusfejlesztés • A szolgáltató szektor megeremtése • Különböző gazdasági programok	• A mező- és élelmiszer-gazdaság fenntarthatóságának, piaci versenyképességének javítása • Agrárszerkezet átalakítása, új típusú integrációk • A térség ökológiai állapotának megőrzése és javítása, a természeti erőforrás-gazdálkodás megvalósítása • Mezőgazdaság alapú vidékfejlesztés • Szaktanácsadás és szolgáltatás	• Minőségi közlekedési infrastruktúra megeremtése • Fejlett környezetvédelmi infrastruktúra megeremtése • A vízi közművek infrastruktúrájának modernizálása és kiegészítése • Katasztrófavédelem	• Az oktatási, képzési intézményrendszer megeremtése • A lakosság egészségügyi-szociális helyzetének javítása • A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok helyzetének javítása • A kulturális hagyományok ápolása • A civil szervezetek térségi szerepeinek megeremtése • Térségi identitás és kohézió erősítése

9. sz. ábra: A Zemplén Eurorégió fejlesztési stratégiai programja – Célpiramis
Forrás: Dankó, 2005b²⁵

2.2.3 Kárpátok Beszállítói Klaszter koncepciója

A Zemplén Eurorégió fejlesztési stratégiája gazdaságfejlesztési programjában kiemelt beavatkozási területként került definiálásra a KKV együttműködés erősítése, beszállítói hálózat kialakítása. A stratégiai program vonatkozó részének szakmai előkészítése alapján készült és támogatott pályázat alapján lehetővé vált a beszállítói program megvalósíthatósági tanulmányának elkészítése²⁶.

A klaszterek egy része (1.) spontán módon jött létre és semmilyen formális kapcsolat nincs az egymással versenyző, konkuráló vállalatok között. (pl.: Tokaj-Hegyaljai borászatok)

Klaszteresedés másik (2.) útja, amikor egy nagyvállalat beszállítói hálózatából (pl.: autógyár) nő ki egy regionális és/vagy iparági együttműködés.

A klaszter létrehozás leginkább direkt formája, amikor (3.) egy non-profit szerveződés tudatos térség- és gazdaságfejlesztési céllal katalizálja az együttműködési hálózat létrejöttét, érdekében közösségi marketing tevékenységet végez, de az üzleti események tényleges szereplői az önálló vállalatok.

10. sz. ábra: Kárpátok Beszállítói Klaszter hármashatármenti akcióterülete

Forrás: Dankó, 2015, 73. o.

részt, ezzel is jelezni kívántuk, hogy az érintett hármashatármenti régió (10. sz. ábra) minden versenyképes vállalkozója, vállalata felé egyformán nyitott, szolgáltatásai a térség fejlődése érdekében minden itt működő, munkahelyeket fenntartó gazdasági szereplő számára elérhetőek.

Mindhárom klaszter változat mellett adódik az a sajátos helyzet, hogy nem lehet pontosan megmondani, hogy kik/mely vállalatok tartoznak a klaszterhez, mivel annak nincs formális tagsága (szemben pl.: egy beszállítói hálózattal)!

A Kárpátok Beszállítói Klaszter létrehozását a harmadik változat mentén ajánlottuk megvalósításra²⁷, melynek első lépéseként kezdeményezésre együttműködési megállapodást kötöttünk elképzeléseink, terveink nevesítése, formába öntése szándékával.

Az együttműködés létrehozásában szándékosan csak non-profit szervezetek (7) vettek

A Kárpátok Beszállítói Klaszter céljaként meghatároztuk, hogy segítse elő:

- Új, a nagy multinacionális vállalatok számára már beszállító, vagy beszállítani képes vállalatok letelepedését a régióban,
- A hármashatármenti térség és a Zemplén Eurorégió bekapcsolódását a centrumok gazdasági folyamataiba,
- A térségi új és meglévő ipari, kereskedelmi és logisztikai vállalkozások együttműködési hálózatának kialakulását, illetve az együttműködés hatékonyságának növekedését,
- Új beszállítói kapcsolatokat kialakulását,
- A klaszteren belüli beszállítói válást,
- Beszállítói képességek javítását,
- Külföldi vállalkozások letelepedését a Zemplén Eurorégióban/hármashatármenti térségben²⁸.

2.2.4 Zemplén-Zemplín Európai Területi Társulás

Az Európa Tanács Határ Menti Együttműködés Szakértői Bizottsága 2004. szeptemberi ülésén kidolgozott egy újabb, olyan területi együttműködési csoportra (Grouping of Territorial Cooperation; továbbiakban: GTC) vonatkozó egységes szabályokat tartalmazó dokumentumot, amely hosszas előkészítő munka és több változtatás után 2009. november 16-án Madridi Keretegyezmény Harmadik Kiegészítő Jegyzőkönyveként³⁹ került elfogadásra.

Az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló rendelet³⁰ az összes EU tagállamban alkalmazandó, így bárhol létrehozható csoportosulás ugyanazon feltételekkel. Jogi személyiséggel, a legteljesebb jogképességgel rendelkezik, saját költségvetése, személyzete és szerződési képessége van³¹. Határmenti, határon átnyúló, régiók közötti, testvérvárosi, transznacionális együttműködés egyaránt megvalósítható a keretében.

Az együttműködési lehetőségek valamennyi fajtáját lefedi: EU programok menedzselése, EU projektek megvalósítása vagy EU támogatás nélküli együttműködések. A 2012-es EB módosítás szerint nem EU tagországok jogalanyai szintén részt vehetnek a csoportosulásban, amennyiben a harmadik ország jogszabályai, vagy a tagállamok és a harmadik országok közötti megállapodások lehetővé teszik.

Térségünkben a Bodrogháza közben már alakult 20 szlovák és magyar község részvételével európai területi társulás Bodrogháza ETT néven, miskolci székhellyel³². Az ETT

nem integrálja a zempléni nagyobb városokat, ezért kimunkáltam a Zemplén ETT koncepcióját, amelynek realizálása sajnos még nem kezdődött meg.

A Zemplén-Zemplín Európai Területi Társulás koncepciója

A Zemplén-Zemplín Európai Területi Társulást – jogi személyiségének előnyeit kihasználva – elsősorban az Európai Unió társfinanszírozásában, területi együttműködésben létrejövő non-profit jellegű tevékenységek, programok megvalósítására lenne célszerű létrehozni, később azonban tevékenysége járhat a megvalósult eredménnyel összefüggésben gazdasági haszonnal, de a törvény kimondja, hogy direkt gazdasági tevékenység folytatása céljából nem alapítható.

A „Zemplén” Korlátolt Felelősségű Európai Területi Társulás a magyar-szlovák-ukrán hármas-határ vidékén 1994.-ben létrehozott gazdaságfejlesztési Szövetség, majd a 2004-ben a magyar és szlovák Zemplén részvételével alapított Zemplén Eurorégió célrendszere alapján a két EU tagállam szomszédos térségeiben az együttműködési és fejlesztési partnerség intézményesítésére lenne célszerű létrehozni. Általános célja a résztvevő helyi önkormányzatok, illetve mikro-régiók, járások terület-és gazdaságfejlesztési tevékenységeire kiterjedő együttműködés további elmélyítése, összehangolása a társadalmi, gazdasági, kulturális és környezeti jólét javítása szándékával³³.

A társulás jövőképeinek megalkotásakor az érintetlen természet megőrzését és a gazdasági célú, térségi befektetések növelését, mint természetes törekvést vettem figyelembe és azt a következőképpen fogalmaztam meg:

A Zemplén Európai Területi Társulás a térség belső energiáira és határ-menti helyzetére, adottságaira, valamint az EU társfinanszírozású fejlesztési forrásokra építve hosszú távon biztosítsa az itt élők számára a minőségi élet feltételeit.

A Zemplén Európai Területi Társulás területi keretei között a határ-menti társadalmi és gazdasági kohézió megerősítése érdekében az együttműködés átfogó, **stratégiai céljai** az alábbiakban határozhatóak meg:

- A társulás területe gazdasági aktivitásának, versenyképességének javítása - versenyképes gazdasági szerkezet kialakítása,
- Mezőgazdaság fejlesztése,
- Természeti értékek megőrzése - egészséges és vonzó környezet megteremtése és fenntartása,
- Társadalmi viszonyok (humán erőforrás) fejlesztése

az EU társfinanszírozású magyar és szlovák pályázati források minél eredményesebb elérésén és felhasználásán keresztül.

Specifikus célok:

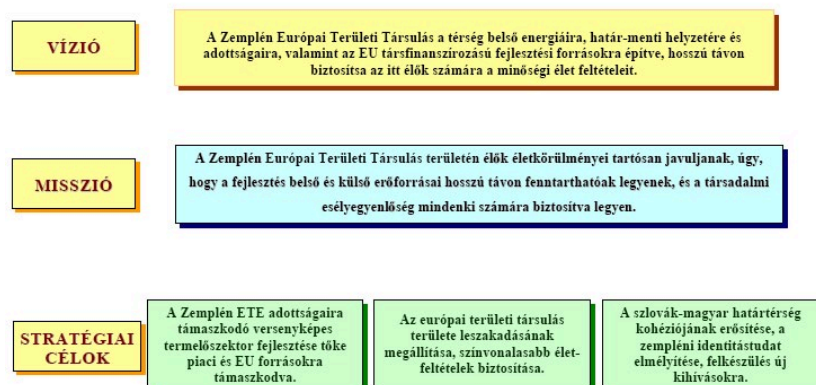
- a) Közös területi tervezés: a területfejlesztés és területrendezés összehangolása, közös terveken alapuló akcióprogramok, hatásvizsgálatok,
- b) Közös gazdaságfejlesztési, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, szolgáltatási és idegenforgalmi tervek, programok készítése és megvalósítása,
- c) Térségi infrastruktúra és közlekedési rendszerek összehangolt és környezetbarát fejlesztése,
- d) Környezet és természetvédelem: a természeti és kulturális erőforrások közös védelme és az ezekkel való közös gazdálkodás, katasztrófavédelmi együttműködés,
- e) A köztisztviselők és a társadalmi kapcsolatok széleskörű, összehangolt együttműködése. Egészségügyi és szociális intézmények közötti együttműködés javítása, közös hasznosítása.
- f) Együttműködés, a tevékenységek összehangolása a szomszédos ETT-kel.

A terület fejlesztési programjának középpontjába a Zemplén térségben élő, itt vállalkozó, vagy ide visszatérni vágyó ember állítandó, ugyanis az emberi tényező fejlődése leginkább megteremtheti a kiegyensúlyozott gazdasági növekedés alapját, lelassítja, majd megállítja a rurális területekről a fiatal és aktív lakosság elvándorlását, kényeszerű száműzetését.

A Zemplén ETE fejlesztési modellje meghatározásánál az Európai Unió ajánlásával összhangban lévő Zemplén Eurorégiós értékeket (környezettel való gazdálkodás, területi esélyegyenlőség, önfenntartó fejlődés elvei) és a regionalizmussal kapcsolatos elveket (szubszidiaritás, partnerség, programozás, addíció, koncentráció) tartottam én is szem előtt. Interjúalanyaim szerint a fejlesztési alapelveknek a társulás területén a tőkeképződést, tőkeáramlást kell támogatniuk, mert a szlovák és magyar Zemplénben ezen folyamatok alacsony intenzitásúak.

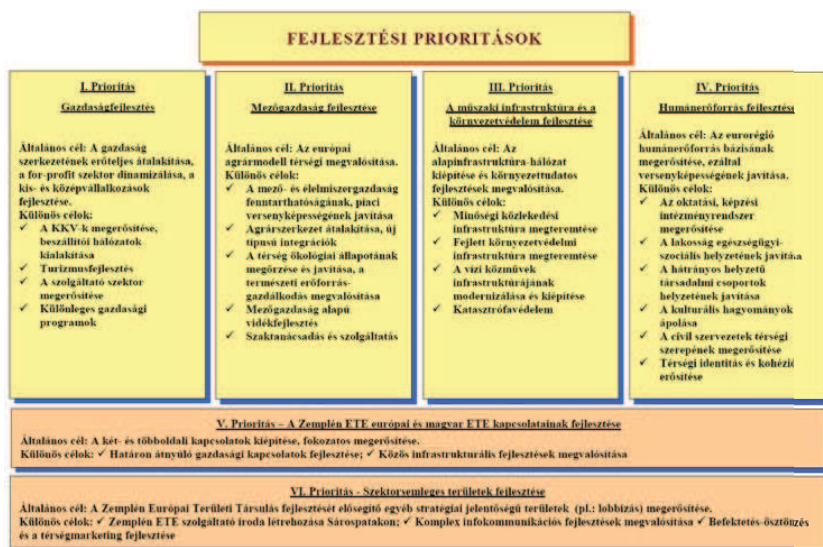
A Zemplén Európai Területi Társulás stratégiai programja keretében – az eurorégió fejlesztési programja alapján - a következő stratégiai programok kimunkálása, majd - a társulás és munkaszervezetének létrejötte után - intézkedési-beavatkozási keretekben való specifikálása valósulhat meg: gazdaságfejlesztés, mezőgazdaság fejlesztése, műszaki infrastruktúra fejlesztése - környezet és természetvédelem és a humán erőforrás (infrastruktúra) fejlesztése.

A stratégiai program intézkedési-beavatkozási területeit egy célpiramis rendszerében határoztam meg és ábrázoltam (10. és 11. számú ábra):

10. ábra: Javaslat a Zemplén Európai Területi Társulás fejlesztési célrendszerére
Forrás: saját szerkesztés a szakértői interjúk alapján

A fejlesztési célok és prioritások a területi társulásnak a határ két oldalán elhelyezkedő tagjai számára keretként szolgálhatnak, hisz az egyes prioritások további részletezése szerint mindegyik programelemében nem vállalhat vezető szerepet, viszont a fejlesztés preferenciáinak megjelölésével orientálhatja és támogatásáról biztosíthatja a vállalkozói, intézményi és a civil szférát is.

11. ábra: Javaslat a Zemplén Európai Területi Társulás fejlesztési prioritásaira
Forrás: saját szerkesztés a szakértői interjúk alapján

A társulás területén a versenyképes termelőiszektor fejlődését a tagok non-profit és szabályozása eszközökkel, az üzleti szektor saját erős és EU társfinanszírozási pályázati rendszereken keresztül megvalósítani tervezett fejlesztéseinek támogatásával, lobbizással tudják segíteni. Közvetlenebb beavatkozási lehetőségek nyílnak a műszaki infrastruktúra, környezetvédelem és a humán infrastruktúra fejlesztése terén, hisz ezek tipikusan állami, önkormányzati feladatok.

A gazdaságfejlesztési programban kiemelt katalizátorszerepet tölthetnek be a társulás tagjai és munkaszervezete a külső befektetések ösztönzésében, bevonásában, a vállalkozói együttműködések generálásában, a közösségi turizmusfejlesztésben, a határon is átnyúló üzleti és lakossági szolgáltatások bővítésében és a különleges gazdasági programok állami és önkormányzati feladatainak napirendre vételében, a szabályozás formálásában.

A különleges gazdasági programok keretében az ipari parki kooperáció, befektetést ösztönző területi kedvezmények (pl.: szabad vállalkozási zóna³⁴ kijelölése) elérése segíthetik a térség befektetői vonzerejének megerősítését és láthatóvá tételét azon befektetők számára, akik beruházási telephelyválasztásuknál a két szomszédos ország és terület versenyelőny forrásait egyaránt ki kívánják használni.

A mezőgazdaság fejlesztési programban a termelési és értékesítő szövetkezetek létesítésének ösztönzésében, a helyben előállított tradicionális és innovatív élelmiszer-termékek körének bővítésében, értékesítési lehetőségeinek javításában (pl.: közösségi agrármarketing, piacok létesítése), a természeti erőforrások használatának szabályozásában, a LEADER alapú vidékfejlesztésben a lokális és határon-túli szempontok érvényre juttatásában, a tanácsadói hálózatnál pedig a szükséges irodai infrastruktúra kedvezményes biztosításában jelennek meg elsősorban állami és önkormányzati feladatok.

A műszaki infrastruktúra és környezetvédelem terén a települési önkormányzatok és az állami közigazgatási egységek (járás, okres) szerepe meghatározó. Az európai területi társulás keretében az a szemléletváltás és többletfeladat vállalási igény fogalmazható meg, hogy ezen fejlesztési programok tervezése és megvalósítása során az összehangolás, a határ túloldalán elhelyezkedő településekkel való közös fejlesztés egyre több területen valósuljon meg. Ez elősegíti a természeti erőforrásokkal való ésszerűbb gazdálkodást, a beruházások jobb, gazdaságosabb hasznosítását és működtetését.

Az ETT éppen ezeknek a közös, határon átnyúló programoknak az EU társfinanszírozású megvalósításában kínál egyszerűbb és kiszámíthatóbb ügymenetet, valósuljanak

meg azok akár a nemzeti fejlesztési tervek, akár a magyar-szlovák európai területi együttműködési program keretében.

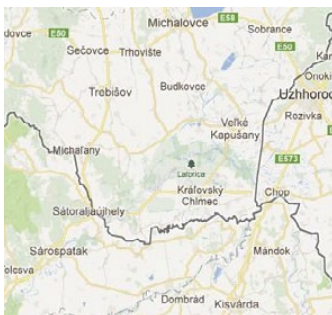
A megjelölt fejlesztési célok, prioritások, az ezek alapján kimunkálendő programtervek realizálása eredményeként a határtérségben tovább erősödhetnek az ipar, kereskedelem és turizmus, az oktatás és művelődés centrumai, melyek lehetővé teszik és segítik a társulás falusi területén is az önszerveződő települések fejlődését, az aktív népesség foglalkoztatását és a lakosság megtartását szülőföldjükön.

A stratégiai program így hozzá tud járulni a hátrányos helyzetű járások, települések revitalizációjához, a vidéki területek elnéptelenedésének, elöregedésének lassításához azáltal, hogy a centrumok fejlesztése mellett preferálja a falusi társadalom életfeltételeinek megőrzését, javítását szolgáló helyi fejlesztéseket is.

A társulást a Magyar Köztársaság Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a Szlovák Köztársaság Kassa és Eperjes megyék Zemplén – Zemplin régiója területén elhelyezkedő, s az Alapszabályhoz - önkéntes érdekközösség felismerése alapján - csatlakozó közszerelői, közigazgatási területi egységek (NUTS4: járások, okresek), valamint az együttműködésre nyitott szlovák és magyar zempléni települések hozhatják létre (12. ábra).

A társulás potenciális területi kiterjedése, közigazgatási egységei:

- Bodrogi járás,
- Okres Michalovce (Mezőnagymihályi),
- Okres Trebišov (Töketerebes),
- Okres Sobrance (Szobránc),
- Sárospataki járás,
- Sátoraljaújhelyi járás.

12. ábra: Javaslat a Zemplén Európai Területi Társulás lehatárolására

A társulás elnevezése magyar, szlovák és angol nyelven:

A társulás neve magyar nyelven:

Zemplén Korlátolt Felelősségű Európai Területi Társulás

A társulás neve szlovák nyelven:

Európske zoskupenie územnej spolupráce Zemplín s ručením obmedzeným

A társulás neve angol nyelven:

Zemplén European Grouping for Territorial Co-operation Ltd.

A társulás javasolt székhelye: 3950 Sárospatak, Szent Erzsébet utca 3.

A társulás legfőbb döntéshozó szerve a tagok közgyűlése, ahol minden tagnak egyenlő szavazati joga van.

A társuláson belül elnökség, felügyelő bizottság, szakmai bizottságok hozandók létre, munkaszervezetét ügyvezető és két fős titkárság alkotja.

A társulás az alapszabályban és egyezményben meghatározott célok megvalósítása érdekében önállóan gazdálkodik. A társulás az alapszabályban meghatározottak szerint vállalkozási tevékenységet végezhet, amennyiben az a csoportosulás célját nem veszélyezteti.

A magyar és szlovák szomszédos területekre kiterjedő európai területi társulás a későbbiek során bővíthető a határmenti ukrán Ungvárral, az Ungvári járással (ukránul: Ужгородський район/Uzshorodszkij rajon), illetve azon belül a társulási együttműködés iránt érdeklődő kisebb településekkel is.

Összegzésként megállapítható, hogy a rendszerváltozások idején megfogalmazott kutatási kérdésekre, miszerint „*miért ne éleszthetnénk fel a hét évtizede „Csiprerózsika álmát” alvó szubregionális külgazdasági együttműködés korábban jól működő rendszerét itt az Északkeleti-Kárpátok területén elhelyezkedő országrészek között?*” mind az európai területi politika, mind a határmenti térségek regionális szereplői támogató válaszokat adtak. Kialakultak azok az európai kohéziós politikai és térségi intézményi keretek, melyekkel a határmenti területek önkormányzatai, vállalkozásfejlesztési szervezetei az együttműködések megteremtését, fejlesztését sajátos eszközeikkel elő kívánták mozdítani.

Sajnos azonban a tanulmányban vizsgált határmenti térségekben a 2004. évi Európai Unió csatlakozása óta eltelt húsz évben a szubszidiaritás és transzparencia elveinek akadálytalan érvényesítésében nem a korábban feltételezett ütemben léptünk előre. Ennek okát a határmenti együttműködések hazai politikai megközelítésében és gyakorlatában vélem felfedezni, amelyhez társult a korábban is meglévő periferikusság,

tőkeszegénység, a képzett fiatalok elvándorlása, a térség népességének elöregedése. Ugyanakkor reményt keltő, hogy a klímaváltozás, a „zöld átmenet”, a fenntarthatóság, a turizmus menedzselésének határokon átnyúló kényszere a most aktív korú és az utánuk jövő generációk számára is egyértelművé teszi a szubregionális együttműködések adott körülményekhez adekvát tartalmú továbbfejlesztését. A Turisztikai Világszervezet (UNWTO) szerint a Kárpátok térsége várhatóan a három legvonzóbb európai úti cél egyike lesz, különösen az „ökoturizmus”, a természetalapú turizmus és a kulturális turizmus esetében³⁵.

Jegyzetek

- Dankó L. (1992): Régióink holnapja: Kárpátok Munkaközössége HOLNAP (MISKOLC) 3 : 5 pp. 35-37., 3 p.
- Dankó L.(1997): Külgazdaságtan Miskolci Egyetem Marketing Tanszék, Miskolc, 340 p.
- European Committee of the Regions (CoR) https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/search-all-eu-institutions-and-bodies/european-committee-regions-cor_en
- Highlights from the 2014-2020 programme ex-post evaluation Interreg Europe success stories Interreg Europe Joint Secretariat 45 rue de Tournai, Entrée D 59000 Lille – France
- Dankó L. (2014): Nemzetközi kereskedelem Pro Marketing Miskolc Egyesület, Miskolc
- Brand, H. et-al. (2007): Evaluation of Border Regions in the European Union (EUREGIO) Institute of Public Health NRW Bielefeld, Germany
- <https://www.bodenseekonferenz.org/de/home>
- Arge Alp - <https://www.argealp.org/de/arge-alp/ueber-uns>
- Alpok-Adria-Alliance - <https://alps-adriatic-alliance.org/about/>
- Dankó L. (2005a): Nemzetközi üzlet Pro Marketing Miskolc Egyesület, Miskolc
- Dankó L. (2004): Az európai integrációról vállalkozóknak BAZ Megyei Vállalkozásfejlesztési Alapítvány, Miskolc, 375 p.
- https://ec.europa.eu/regional_policy/hu/newsroom/news/2020/02/17-02-2020-cooperation-across-borders-interreg-celebrates-30-years-of-bringing-citizens-closer-together
- Interreg – Európai Területi Együttműködés célkitűzés <https://www.palyazat.gov.hu/programok/interreg>
- Jászi O. (1983): A Habsburg Monarchia felbomlása. Gondolat, Budapest, 597 p.
- Dankó, L.(2003a): Cross-Border Cooperation in the Expansion of European Integration EUROPEAN INTEGRATION STUDIES 2 : 1 pp. 3-23.
- Dankó L. (1999): Hármashatármenti gazdasági együttműködés (magyar, angol, szlovák, ukrán nyelven). USAID-ZRVA, Sátoraljaújhely, 199 p.
- Dankó L. (1993): International Economic Co-operation in the Carpathian Region INTERNATIONAL BUSINESS REVIEW 2 : 3 Pergamon Press, Oxford, pp. 269-279.
- Dankó, L. (2003b): Az interregionális vállalkozáserősítő programok hatása a szomszédos országokkal folytatott külkereskedelmi kapcsolatokra Külügyminisztérium, Budapest, 199 p.
- Dankó, L.(2003a): Cross-Border Cooperation in the Expansion of European Integration EUROPEAN INTEGRATION STUDIES 2 : 1 pp. 3-23.
- Dankó L.(1996): A hármashatármenti gazdasági együttműködés fejlesztése, vállalkozási övezet kialakítása szakértői tanulmány kézirat, USAID-CIPE, Sátoraljaújhely, 611 p.
- Dankó, L. (1995): The Carpathian Euroregion In: Regional development - transfrontier cooperation: The role of cumminity and business development organisations in transfrontier cooperation in the Carpathian Euroregion. Conference Debrecen, 6-9 December 1995. workpaper: 12.
- Piskóti – Dankó – Schupler (2003): Régió-és településmarketing, KJK, Budapest, pp.317-320.
- Dankó, L. (1997): A Zempléni Vállalkozási Övezet gazdaságfejlesztési programja szakértői tanulmány kézirat Zempléni RVA, Sátoraljaújhely, 594 p.
- Dankó L.(2005b): A Zemplén Eurorégió megvalósíthatósági tanulmány Zempléni RVA, Sátoraljaújhely
- Dankó L (2005c): Az interregionális együttműködés fejlesztése Zemplénben Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek Miskolc, II.évf. 200501 pp. 71-85
- Dankó, L. (2004): Beszállítói hálózat (klaszter) kialakítása a hármashatármenti térségben Zempléni RVA, Sátoraljaújhely.
- Dankó L.(2015): Beszállítói klaszter, mint az interregionális gazdaságfejlesztés eszköze In. Zempléni gazdaságfejlesztési tanulmányok, SKTE, Sárospatak 5-114.p.
- Kárpátok Beszállítói Klaszter – Alapító Dokumentum, Sátoraljaújhely, 2004. november 19.
- Protocol No. 3 to the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities concerning Euroregional Co-operation Groupings (ECGs) – Harmadik Kiegészítő Jegyzőkönyv a Területi Önkormányzatok és Közigazgatási Szervek Határmenti Együttműködéséről szóló Európai Keretegyezményhez.
- Az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló 1082/2006/EK Rendelet www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/.../egtc_proposal_hu.pdf
- részletesebben: European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC) https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/european-territorial/european-grouping-territorial-cooperation_en
- Európai Területi Társulások nyilvántartása <https://egtc.kormany.hu/europai-területi-tarsulasok-nyilvanatartasa>
- Dankó L.-Szabó Zs. (2013): A határmenti gazdasági kapcsolatok európai és hazai fejlődése, a fejlesztés lehetőségei a szlovák és magyar Zemplén régióban. In.: Zempléni gazdaságfejlesztési tanulmányok. SKTE, Sárospatak, pp. 48-117.
- 27/2013. (II. 12.) Korm. rendelet a szabad vállalkozási zónák létrehozásának és működésének, valamint a kedvezmények igénybevételének szabályairól.
- http://www.carpathianconvention.org/wp-content/uploads/2024/04/World-Heritage_Sustainable-Tourism_Carpathians_Background-paper_online-size.pdf 3.p.

(Az internetes források utolsó megtekintése egységesen: 2025. március 17.)